

Historier i landskabet

– forskellige hegnshistorier om det samme sted

Af Else Michelsen

Der ligger mange historier om menneskers traditioner og intentioner gemt i gamle hegn. Hegnenes tilstedeværelse, eller fravær af samme, har stor indvirkning på kulturlandskabets udseende.

Det er for snævert at tale om landskabshistorie i ental, for landskabet rummer mange historier alt efter hvilken synsvinkel, man vælger at anlægge. Således er titlen på denne artikel også *Historier i landskabet* i flertal. Artiklen handler om forskellige syn på bøndernes hegning i perioden ca. 1750-1900. Egnen omkring landsbyen Pebringe i Præstø amt er valgt som et eksempel på de forskellige opfattelser af bøndernes hegnforhold.

Foruden den oplagte funktion: at sætte skel, besad hegnene egnstypiske træk med hensyn til opsætning og udformning. Disse forskelle havde ofte rod i lokalt forankrede traditioner og kom senere i forskningen til at spille en betydelig rolle i typologiseringen af hegn landet over, men bonden anvendte de ressourcer, som naturen bød på. I egne med mange sten blev disse ryddet af markerne og anvendt til stengærder, mens man i skovrige egne med rigelig adgang til gærdsel foretrak at sætte risgærder. I de jyske hedeområder var hegn sjældne; her vogtede man fårene og kreaturerne.

Landskabets udseende har altid afspejlet landbrugets driftsform, herunder bøndernes hegnaktivitet. Det samme gør sig også gældende i nutidens kulturlandskab. I vor tid ændrer landskabet sig imidlertid så hastigt, at man ud fra kulturhistoriske og miljømæssige hensyn forsøger at bevare landskaber, som rummer særlige kulturværdier. Ofte drejer det sig om reminiscenser af ikke længere eksisterende driftsformer fra dengang, landbruget endnu var underlagt en cyklisk produktion – områder som, med andre ord, ligner landskabet i tiden forud for udskiftningen.

Bonden har gennem tiderne opsat hegn i landskabet ud fra forskellige kriterier for eksempel som værn, afgrænsning, opdeling m.v. Men hegn kan også indgå i symbolske eller hierarkiske betydningssammenhænge. Ud fra religiøse bevæggrunde har man altid adskilt indviet jord fra uindviet for at markere områdets særlige karakter. Fra slutningen af 1000-tallet, da man begyndte at opføre kirker i landsbyerne, blev kirkegårdsjorden som of-

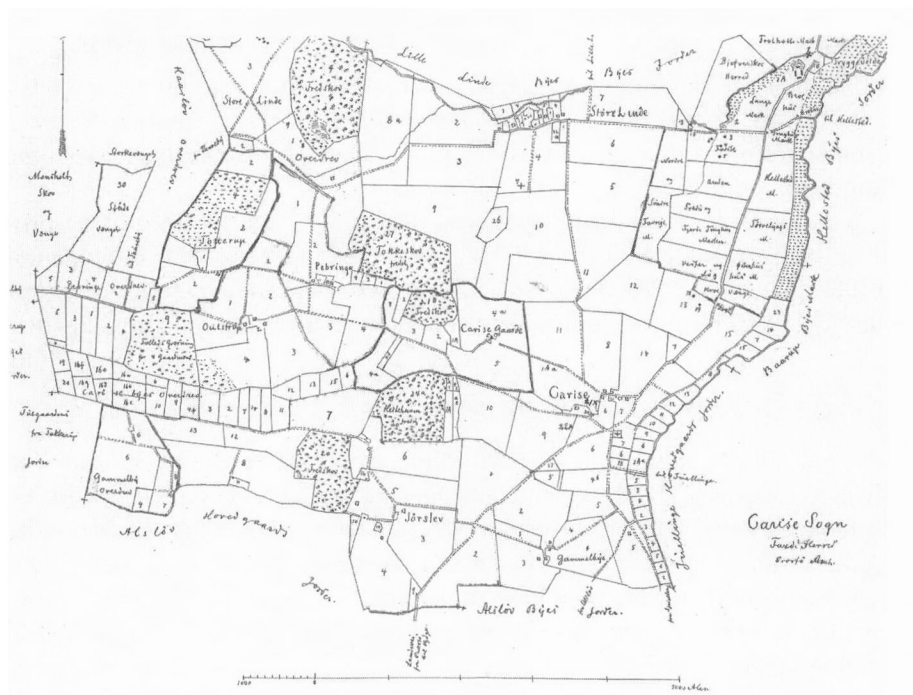
historiske kildemateriale efterlader. Anderledes ser det imidlertid ud, når der tages udgangspunkt i det, der ifølge den traditionelle historievidenskab ofte betegnes som officielle eller statshistoriske kilder.

Hvorfor undersøge gamle hegn?

En undersøgelse af hegnforhold er relevant i forskellige forskningsmæssige sammenhænge. Inden for det kulturlandskabelige forskningsfelt vil undersøgelser eksempelvis kunne danne grundlag for rekonstruktion af tids- og egnstypiske landskaber. Lokale hegnforhold er også vigtige brikker til forståelse af bøndernes dagligliv.

Undersøgelserne vil også kunne indgå i miljøpolitiske sammenhænge, bl.a. i forbindelse med naturgenopretningsprojekter. Fælles for de nævnte eksempler er ønsket om at vide: *Hvordan så lokaliteten ud på et givent tidspunkt?*

Det følgende er et eksempel på, hvilke informationer man får, når man går på jagt i forskellige former for kildemateriale med henblik på at efterforske, hvordan hegnforholdene, implicit kulturlandskabet, så ud i perio-

Karise sogn med landsbyen Pebringe efter udskiftningen.

den 1750-1900. Det viser sig, at oplysningerne er temmelig forskellige afhængig af, om det er amtsbeskrivelser og landøkonomiske undersøgelser eller det er etnologiske undersøgelser, der bruges til at afdække forholdene. Det er således beretningernes tilhørsforhold, der er afgørende for, hvilke oplysninger vi får.

Den officielle historie om bønder og landbrugsforhold

I forbindelse med undersøgelser af denne art vil det være naturligt at tage udgangspunkt i landøkonom Gregers Begtrup's beskrivelser af landbrugsforholdene.

G. Begtrup fik ved kongelig bevilling i 1799 stillet midler til rådighed, således at han kunne beskrive landboforholdene. I perioden 1803-12 blev værkerne med resultaterne af hans undersøgelser udgivet (3). De var, som Begtrup skriver i sit forord, baseret på frivillige indberetninger fra bønder af alle stænder, præster og andre embedsmænd. Desuden indgik besvarelser fra et spørgeskema, som Begtrup havde opstillet og offentliggjort i Olufsens oekonomiske Annaler (4) samt ladet omdele via landets amtmænd og provster.

En anden væsentlig kildegruppe om landboforholdene er de mange indberetninger om lokale forhold i landets amter, populært kaldet Amtsbeskrivelserne, som blev udgivet af Det kgl. Danske Landhusholdningsselskab i perioden fra 1826-1904 (5). Disse værker blev i vid udstrækning referenceramme for eftertidens syn på 1800-tallets bønder og landbrugshold – ikke mindst historikernes.

Ved hjælp af ovennævnte materiale skulle det være muligt at kaste lys over lokale hegnforhold, implicit landskabernes udseende fra slutningen af 1700-tallet til ca. 1900. Men først vil det være hensigtsmæssigt kort at beskrive de forandringer i landskabet, som blev en følge af landboreformerne.

En skitse af bondens hegn før- og efter udskiftningen

Det var først i slutningen af 1700-tallet, at der så småt begyndte at ske driftsmæssige og teknologiske ændringer indenfor det klassiske gårdbrug. Som et led i landboreformerne blev bøndernes formelle organisation, landsbyfællesskabet, ophævet. Det havde i sin form eksisteret siden middelalderen. En af følgevirkningerne blev, at det gamle, åbne landskab gradvist begyndte at ændre udseende til det geometriske »kludetæppe«-landskab, som vi kender i dag.

Før udskiftningen satte bønderne hegn mellem landsbyernes ejerlaug, almindeligvis dog kun på de steder, hvor der fra naturens hånd ikke af sig selv

var skel i form af bakker, skove og vandløb. Mere påkrævet var det at hegne mellem landsbyens indmarker og overdrevet, hvor kvæget græssede, for at forhindre, at kvæget åd af indmarkernes afgrøder.

Trevangsbruget var den almindeligste dyrkningsform på øerne og i Østjylland. Landsbyens agerjord var inddelt i tre vange, som var indhegnede og blev dyrket i en treårig rotation: vårsæd (byg), vintersæd (rug) og brak. Hver vang var inddelt i agerskifter, og her havde hver bonde en agerlod. For at sikre bonden andel i både den gode jord og i jord af ringe bonitet, var hans jordlodder spredt mange steder indenfor landsbymarken. Der gik derfor megen tid med at komme fra den ene jordstrimmel til den anden (6).

Inde i selve landsbyen var det også nødvendigt at hegne. Gårdenes tofter var den eneste form for særjord, som eksisterede indenfor landsbyfællesskabet eller driftsfællesskabet. Toften skulle indhegnes, fordi den var måleenhed for bondens andel i og brugsret til landsbyens fællesjord. Langs med landsbygaden og omkring centralpladsen, også kaldet forten, var der ofte hegn, så der kunne holdes styr på kreaturerne, når de skulle drives til og fra overdrevet.

Dette er naturligvis et meget forenklet billede af forholdene, og mange landsbyer afveg da også fra denne form. For eksempel var vangelag, dvs. sammenlægning og fællesdrift af nabolandsbyers marker og overdrev, udbredt på Sjælland og Lolland (7). Derved kunne bønderne minimere det samlede antal hegn og gærder, som hvert år skulle opsættes og vedligeholdes. En sådan ordning sparede både arbejdstid og forbrug af gærdselsmateriale. Set ud fra et økonomisk synspunkt var vangelaget en udmærket, besparende foranstaltning, men der var imidlertid også ulemper ved vangelagsinstitutionen (8).

Før udskiftningen var det i praksis således, at hver bonde i landsbyen dyrkede sine egne jordlodder, men beslutningen om, hvornår der skulle pløjes, sås og høstes, blev truffet af bønderne i fællesskab. Man kan let forestille sig, at disse fælles beslutninger var en vanskelig sag i den enkelte landsby, idet ikke alles interesser kunne tilgodeses på samme tid. Var en bondes korn tjenlig til at høstes, fordi det var blevet sået tidligt på den gode jord, var en anden bondes korn måske stadig for grøn, fordi det var blevet sået sidst på en dårligere jord. Det var imidlertid nødvendigt at koordinere beslutningerne om tidspunktet for høsten. For når høsten var overstået, opgav man ævred, dvs. at hegnene omkring de dyrkede områder blev fjernet, hvorefter dyrene blev sluppet ind på de afhøstede marker for at græsse. Disse fælles beslutninger har i sagens natur ikke været mindre vanskelige i landsbyer, som lå i vangelag. Det er heller ikke svært at forestille sig de vanskeligheder, som vangelagsinstitutionen frembød i forbindelse med udskiftningen. Som tidligere omtalt lå hovedgårdsmarkerne afgrænset og markeret i det

åbne landskab, men også kronens og adelens skovområder og jagtrevirer var som regel indhegnet eller markeret med vildtbanepæle eller sten, så at menigmand ikke var i tvivl om, hvor grænsen for herlighedsrettighederne gik.

Den officielle hegnshistorie om Pebringe og omegn

Landsbyen Pebringe ligger i Karise sogn i Fakse herred. Her og i Bårse og Stevns herreder, fandtes, ifølge G. Begtrups beskrivelse, i 1803 stort set ikke andre hegn hos bønderne end de jorddiger, som adskilte landsbyernes fællesjorder fra hinanden. Og det selvom, at man fra centralt hold havde opmuntret og tilskyndet bønderne til at opsætte hegn omkring deres marker. Som en undtagelse fra reglen nævner Begtrup de bønder, som avlede frugt i Stevns herred. Her var markerne indhegnet med beplantede jordvolde (levende hegn). Det generelle indtryk var imidlertid, at hegnsforholdene i området var i en ringe tilstand, bortset fra hegnene om de marker, som tilhørte hovedgårde og præstegårde. Årsagen var, mente Begtrup, at enten ville bønderne ikke erkende nytten og nødvendigheden af markfred, eller også ville de slippe for de dermed forbundne omkostninger (9).

I 1839 udgav Det kgl. Danske Landhusholdningsselskab en amtsbeskrivelse over Præstø amt, hvori forfatteren og præsten O.D. Lütken beskrev den smukke og frugtbare egn. Mange steder var hovedgårde og præstegårde omgivet af stengærder, mens egnens bønder, ifølge Lütken, ikke havde sans for den form for luksus. Stengærder var også kun attraktive at opføre for de bønder, som var sikre på deres jord, mente Lütken, og han påpegede, at det mest var hos egnens selvejere og hos arvefæstebønderne, at man kunne finde haven omgivet med et stengærde (10). Lütkens betragtninger hænger da også nøje sammen med det faktum, at majoriteten af egnens bønder var underlagt livsfæste. Det har altså næppe været manglende sans for luksus, som var afgørende for det ringe antal stengærder hos bønderne på egnen.

I løbet af de ca. 35 år, der var gået siden Begtrups beskrivelse af området, havde hegnsforholdene tilsyneladende ikke ændret sig nævneværdigt. *»Udskiftningen og Udparcelleringen medførte dog ingen Markfred. Ingen nye Hegn blev opført og de eksisterende Hegn blev ikke vedligeholdt, og man fortsatte med at opgive Ævred«* skrev Lütken (11). Lütkens forklaring var vildtplagen i området. For hvorfor skulle bønderne sikre markerne, når vildtet alligevel åd af afgrøderne? Så kunne kreaturerne lige så godt få deres del (12).

Selv hegnede Lütken, der var sognepræst i Mern sogn, Bårse herred, sine marker med risgærder, hvilket måske var mindre heldigt, især da præsterne almindeligvis blev betragtet som foregangsmænd indenfor landbruget. Ved at hegne med døde risgærder frem for levende hegn fulgte han ikke sin kol-

J.C. Dahls maleri giver et fint indtryk af det åbne landskab før udskiftningen, hvor landsbyer, hovedgårde og købstæder lå som øer i landskabet.

lega L.M. Wedels anvisninger om agerdyrkning, hvis målgruppe netop var landsbypræsterne. Risgærder var, ifølge Wedel, et bonde-fænomen »...især for dem, som ligger i fællesskab og ikke kan enes om andet« (13).

Af den senere beskrivelse af området, som udkom i 1904, og som dækker perioden fra 1835 og indtil udgivelsestidspunktet, fremgår det, at udskiftningen i området var tilendebragt i 1835. Men det nævnes også, at der i Præstø amt var områder, som lå i fællesdrift indtil 1850 og nogle endda stadig omkring århundredeskiftet (14).

Udskiftningsresultatet var generelt dårligt. Mange steder havde man stjerneudskiftet, fordi bønderne ikke ville flytte ud fra landsbyerne. Og de steder, hvor udflytning var sket, stod gårdene ofte på marken med kun halvdårlige jordvolde med lidt pilebuske omkring toften, og endnu sjældnere med et par forkrøblede træer. Indtil omkring 1838, beretter Tuxen, var det helt almindeligt, at bønderne på Sjælland stadig opgav ævred (15).

Kildematerialet viser, hvor langsomt det gik med implementeringen af landboreformerne og de nye driftsformer i det frugtbare og godsrige Syd-sjælland, også selvom om Sjælland indtog rollen som forsøgsområde.

I 1835 var der endvidere, ifølge Tuxen, mange steder kun rester tilbage af den ret betydelige hegnplantning, som var blevet iværksat i forbindelse med udskiftningen. Først omkring 1850 opstod der en for-nyet interesse for at plante hegn. I størstedelen af Præstø amt var jord-diger med pile- og poppelplantning (levende hegn) dog udbredt. Men mod slutningen af århundredet, beretter Tuxen, blev mange af hegnene ryddet, ligesom også risgærderne forsvandt. Jorden var med tiden blevet for kostbar til, at pladsen kunne optages af hegn. Ofte stod kun yderhegn og rester af sådanne tilbage på markerne – opretholdelse af markfred var ikke længere et problem (16).

Pebringes lokale hegnshistorie

Vi retter nu opmærksomheden mod, hvad man traditionelt vil kalde kulturhistoriske eller etnologiske kilder for at se, hvilket billede, der tegner sig af området på baggrund af dette materiale.

Erindringer er tæt forbundet med besiddelsen af informationer. Vi husker det, som vi rigtig *bemærker* eller lærer at bemærke, og dette varierer fra den ene kultur til den anden. Således er måden, hvorpå vi erkender tingene i vores omgivelser, betinget af vores kulturelle tilhørsforhold. Vores personlige erindringer tager afsæt i de sociale normer og værdier, som fastsætter, hvad der er vigtigt og betydningsfuldt indenfor den kultursfære vi tilhører (17).

I Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU) og i Frilandsmuseets arkiver findes optegnelser, som gør det muligt at komme endog meget tæt på hegnforholdene i landsbyen Pebringe, idet de består af indberetninger fra meddelere på egnen. Flere af meddelerne er født i 1870'erne og 1880'erne. Gennem deres erindringer og selvoplevede forhold er det muligt at få et indblik i en tidsperiode, som når tilbage i slutningen af 1700-tallet og frem til 1950'erne (18).

I landsbyen Pebringe blev de levende hegn omkring markerne indført i tiden forud for udskiftningen. Det skete i forbindelse med, at lensgreve A.G. Moltke til Bregentved i 1790 – dvs. 14 år før landsbyen blev udskiftet – indførte det holstenske kobbølbrug på sin hovedgård og efterfølgende på sine fæstegårde (19). I Pebringe blev landsbyens jord i den forbindelse inddelt i 11 indhegnede kobler, eller skifter, og i alle skellene blev der opkastet jorddiger, som tilplantedes med pil eller poppel. Kobbølbruget har rødder tilbage i 1500-tallet. Driftsformen med agerjorden inddelt i sædvanligvis 8-10 kobler, krævede solide, permanente hegn til sikring af markfreden. Hver enkelt mark eller kobbøl var udlagt til græsmarksbrug i op til halvdelen af om-

Kobberstikket viser trin for trin, hvordan man indhegner et kobbet med levende hegn. Først renses jorden for sten. Store marksten flækkes eller sprænges. I billedets forgrund graves tørv og bygges jorddiger. Også plantning og beskæring er illustreret.

driftsperioden. Mange af disse levende hegn i skel fandtes stadig på egnen i 1950'erne, fremgår det af NEU's materiale (20).

Af bøndernes fæstebreve fremgik bl.a. forpligtelserne til at plante, vedligeholde og forbedre de levende hegn og jorddigerne, således at døde risgærder ikke var nødvendige (21). Det var imidlertid ikke så let at få bugt med bøndernes tradition for at sætte risgærder. Selvom hegnstråden dukkede op på egnen i 1880'erne, var den ikke i stand til at udkonkurrere risgærderne, for man havde jo hele tiden tilstrækkelig med gærdsel lige ved hånden, når de levende hegn hvert 7. år blev stynet. På Pebringe-egnen var et risgærde, selv med den årlige vedligeholdelse, udtjent efter ca. 7-8 år, hvorefter det indtog sin sidste funktion i kredsløbet og endte som brændsel under gruekedlen eller i ovnen.

Vangelagsinstitutionen var af gammel dato i Pebringe, hvilket fremgår af markbogen fra 1684, hvor det anføres, at landsbyen Pebringe havde marker i fællesskab med nabolandsbyen Olstrup (22). Men allerede i 1765 havde man imidlertid udskiftet det store overdrevsområde vest for Pebringe og indtaget det til dyrkning. Overdrevet havde før udskiftningen været fællesgræsning for de mange omkringliggende landsbyer (23).

Stengærder var ikke en udbredt hegnstype og omtales kun sporadisk i erindringerne fra Pebringe. Markfreden blev i undersøgelsesperioden opretholdt ved hjælp af risgærder og levende hegn.

Afslutning

Fra slutningen af 1700-tallet til omkring 1839 var hegnforholdene på egnen omkring Pebringe i en generelt ringe tilstand, fremgår det næsten enslydende af G. Begtrups og O.D. Lützens indberetninger. Kun hovedgårds- og præstegårdsjorder var indhegnede. Udskiftningen havde ikke forbedret forholdene, og bønderne fortsatte med at opgive ævred. Forklaringerne herpå sammenfattedes som bøndernes manglende evne til at lade sig motivere. I beskrivelsen af området, som dækker perioden 1835-1904, giver S.C.A. Tuxen ligeledes indtryk af, hvor svært det var at få has på den sejlevede fællesdrift, som nogle steder fortsatte helt til omkring 1900. Det er værd at bemærke, at Tuxens beskrivelse af hegnforholdene ikke stemmer overens med forgængernes. For i modsætning til Begtrup og Lütken omtaler Tuxen en betydelig hegnsplantning i området, som blev foretaget i forbindelse med udskiftningen, men som i 1835 var i en meget slet forfatning. Disse forhold forbedredes fra 1850'erne, indtil hegnene mod slutningen af århundredet begyndte at lide øksedøden, fordi det ikke længere var et problem at opretholde markfred.

Som det fremgår af de officielle indberetninger, levede hegnforholdene i det østlige Sjælland ikke op til forventningerne hos de personer, som var udpeget til at indsamle oplysninger om lokalområdet. Det stod med andre ord skidt til i tiden før – men også i lange tider efter udskiftningen.

Men hvorfor er forskellen så markant mellem det, som man kunne kalde det officielle eller statshistoriske kildemateriale og så de beretninger, som kan læses ud af de kulturhistoriske eller etnologiske kilder? I modsætning til de officielle/statshistoriske kilder vidner de kulturhistoriske kilder om tidlige udskiftninger af endog meget komplicerede vangelag og implementering af levende hegn i forbindelse med ændrede driftsformer forud for udskiftningen. Mange af disse levende hegn kunne stadig iagttages i 1950'erne, fremgår det af NEUs materiale. Man kan i så fald udlede, at hegnsmængden i området må have været meget omfattende, når disse skel-

hegn har formålet at overleve strukturændringerne i landbruget, jvf. den omfattende nedhugning i slutningen af 1800-tallet.

Den megen tale om bøndernes manglende lyst til hegning og deres lige-gyldige holdning til markfred, de sene og dårlige udskiftninger m.v., som fremgår af de officielle indberetninger, står i en skærende kontrast til det indtryk, man får af egnen gennem det kulturhistoriske kildemateriale. Man kunne fristes til at tro, at de mange linjer om mangel på stengærder hos bønderne måske skyldes Begtrups, Lütkens og Tuxens manglende indsigt i, at man i stedet satte risgærder og plantede levende hegn for at opretholde markfred. Før udskiftningen passede risgærderne bedst med bøndernes driftsform på Pebringe-egnen. Og efter udskiftningen fortsatte brugen af risgærderne som en del af hegnsproceduren i det holstenske koppelbrug – en symbiose af tradition og fornyelse.

Manglende indsigt i givne forhold, ikke alene i tid og rum, men også som følge af kulturelle barrierer, er kendetegnende for det officielle/statshistoriske kildemateriale, som danner grundlag for analysen af hegnsforholdene i Pebringe. Gennem en tilsvarende analyse af et kulturhistorisk kildemateriale fremstår hegn og gærder som en integreret del af bondens dagligliv både i fællesskabets tid og i tiden efter udskiftningen. Bonden *var* i landskabet, i modsætning til embedsmændene, som i skæret af oplysningstidens idealer analyserede landbrugsforholdene, fortolkede det sete og sluttelig omformede synsindtrykkene til en tekst, som skulle anskueliggøre de lokale landbrugsforhold for statsadministrationen. Denne lange fortolkningskæde på basis af selvsyn og indhentede informationer – dog sjældent fra bønderne selv – blev publiceret og indgik efterfølgende som kildegrundlag for historieskrivningen. I lang tid var det den officielle historie om bønderne og landbrugsforholdene i tiden omkring og efter landboreformerne. For både Begtrup, Lütken og Tuxen og de øvrige forfattere til amtsbeskrivelserne havde jo været på stederne og med egne øjne set, hvordan forholdene var. De var derfor øjenvidner, som i kildemæssig forstand er det nærmeste en historiker eller en detektiv kan komme på en skinbarlig sandhed.

Også NEUs meddelere var førstehandsvidner. Et udpluk af dem indgår i nærværende undersøgelse. De er nu for længst døde, men dengang Tuxen indsamlede oplysninger til sin beskrivelse af Præstø amt, færdedes de lyslevende på egnen og kunne have fortalt og vist ham meget, hvis de var blevet spurgt. I stedet fik vi Tuxens syn på stedets hegns- og landskabsforhold, ganske som vi tidligere har fået Begtrups og Lütkens syn på samme.

Noter:

1 Venborg Pedersen (2001). 2 Michelsen (2002). 3 Begtrup, bd.1 Sjælland og Møen 1803 (1979). 4 Hr. Olufsens oekonomiske Annaler 3die Bind p. 84. 5 Lütken, Præstø Amt (1839).

Krarup og Tuxen, bd. V, 1904. 6 Hansen 1889 (1998) p. 64. 7 Fritzbøger (2000) p. 27-41. 8 Meyer (1949) p. 92-93. 9 Op.cit. Begtrup p. 313 ff. 10 Lütken (1839) p. 238. 11 Ibid. P. 234. 12 Bønderne havde forbud mod at gå på jagt. Dette privilegium var alene forbeholdt kongen og adelen. 13 Wedel (1792) p. 29 og 161. 14 Op.cit. Krarup og Tuxen p. 33ff. 15 Ibid. P. 107 og 281. 16 Ibid. P. 111-114. 17 Ollila (2001) p. 181. 18 Besvarelser af Spørgeliste nr. 11 Gærder og Hegn 1950, NEU nr. 7905, 9478, 34.078, 11.121, 10.469, 17.695, 17.084, 10.469, 14.403, 13.857, 37.138, 3983, 11.120. 19 Bregentved godsarkiv 1805-51 LA Sj. Pebringe var fæste under Thurebyholm gods, som i 1751 blev underlagt grevskabet Bregentved. 20 NEU nr. 9478. 21 Frilandsmuseets B-arkiv pk.nr. 6. 22 Ibid. 23 Steensberg (1986) p. 45 ff.

Arkiver:

Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU). Spørgeliste nr. 11 Gærder og Hegn fra 1950, besvarelser hidrørende fra Præstø amt.
Nationalmuseet, Antikvarisk Topografisk Arkiv.
Frilandsmuseets gård fra Pebringe (63) B-arkiv pakke nr. 6

Litteratur:

Begtrup, Gregers: *Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark*. København 1803-12. Bd.1 Sjælland og Møen 1803. Fotolitografisk udg. 1978.
Fritzbøger, Bo: Vangelag på Sjælland. In: *Mark og Menneske. Studier i Danmarkshistorie 1500-1800*. Claus Bjørn og Benedicte Fønnesbech-Wulff (red.). København 2000.
Hansen, Poul: *Bidrag til det danske Landbrugs Historie*. København (1889)1998.
Krarup, I.B. & S.C.A. Tuxen: *Beskrivelse af Landbrugets Udvikling i Danmark fra 1835 indtil Nutiden*. Udg.1895-1904. Bd.V. København 1904.
Lütken, Otto, Diderik: *Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i oekonomisk Henseende. Præstø Amt*. København 1839.
Meyer, P.: *Danske Bylag. En Fremstilling af det danske Landsbystyre på Baggrund af Retshistoriske Studier over Fællesskabets Hovedproblemer*. København 1949.
Michelsen, Else: *Historier i landskabet – eller beretninger og officielle fremstillinger om hegn og gærder i bondesamfundet i Danmark ca. 1750-1900*. Upubl. speciale ved Institut for Historie, Københavns Universitet 2002.
Ollila, Anne: Memory and Oral History. In: *Fortidens spor nutidens øjne – kildebegrebet til debat* (red.) Carsten Tage Nielsen og Mads Mordhorst. København 2001.
Steensberg, Axel: *Pebringegården. Folk og dagsværk fra oldtid til nutid*. København 1986.
Venborg Pedersen, Mikkel: *Cultural Landscapes. Spatial Aspects of Power and Authority in the Duchy of Augustenborg*. In: *Ethnologia Europaea* 2001.
Wedel, L.M.: *Samlinger om Agerdyrkning og Landvæsen i Korthed*. Hæfte 1. København 1792.

Summary

Narratives of landscape – various hedge stories from the same place

The article is about hedges and landscapes – or perhaps more precisely about various views of hedges and landscapes in the period c. 1750-1900. As will be evident, the source material for this subject is far from unambiguous – even when we are talking about the same locality.

Does one see only what one has learned to see? Was the difference in the perception of given conditions in other words conditioned by the cultural affinities of the writers?

The descriptions of the hedge situation in Pebringe Parish in Præstø County provide an example which shows with all possible clarity the difference between the official/state history representation of the situation and the image of the area that emerges from the cultural history source material.